

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

69

બહુવિધ બુદ્ધિમતા અને નવી શિક્ષણનીતિ 2020 વચ્ચે આંતરસંબંધ

પરમાર ચંદન. પી.

રિસર્ચ સ્કૉલર, ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી, ગાંધીનગર

પ્રો. સંજયકુમાર ગુપ્તા

ચિલ્ડ્રન્સ યુનિવર્સિટી, ગાંધીનગર

નવી શિક્ષણનીતિ 2020 એ નવા ભારતનો પાયો નાખનારી છે ભારતના દરેકે દરેક બાળકને કેવા શિક્ષણની જરૂર છે તેની સાથે સાથે તેનામાં કેવા કૌશલ્ય ની જરૂર છે તેના પર ધ્યાન આપવામાં આવ્યું છે દરેક વિદ્યાર્થીને કાર્યક્ષમ કૌશલ્યવાન સશક્ત બનાવવાનો ભાર નવી શિક્ષણનીતિમાં મૂકવામાં આવ્યું છે. NEPમાં 5+3+3+4 નું નવું માળખું અપનાવ્યું છે. જેમાં બાળકોના કૌશલ્યનો વિકાસ થાય તેવી તાલીમ તેમને પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણથી જ મળે તેવી ભલામણ NEPમાં ખાસ જોગવાઈકરવામાં આવી છે. નવી વ્યવસ્થા સ્કિલ આધારિત શિક્ષણનું મહત્વવધારશે. તેમજ યુવાનોની રોજગાર ક્ષમતા વધશે.

કીવર્ડ : બહુવિધબુદ્ધિ, નવીશિક્ષણનીતિ 2020

❖ **પ્રસ્તાવના**

“Successful learning is Foundation of Successful Life” ના ધ્યેયને સિધ્ધ કરી

Education is the Way of Development ને સાર્થક કરવા નવી રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ 2020ને સંપૂર્ણપણે સફળતા અપાવવા માટે આશાવાદ શિક્ષણવિદો પ્રયત્ન કરી રહ્યા છે. માનવી સક્ષમબને તેમ જ

સારા સમાજના વિકાસ માટે રાષ્ટ્રીય વિકાસને પ્રોત્સાહન મળે તે માટે શિક્ષણ એ રાજ્યની મૂળભૂત જરૂરિયાત છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ 21 મી સદીની પહેલી શિક્ષણ નીતિ છે. જેનું લક્ષ્ય આપણા દેશના વિકાસ માટેની અનિવાર્ય જરૂરિયાતો પૂરતી કરવાનું છે. રાષ્ટ્રીય શિક્ષણ નીતિનું દર્શન એવું દર્શન છે કે શિક્ષણ વ્યવસ્થાના પાયામાં ભારતીય સંસ્કૃતિના મૂલ્યો હોય. જે તમામ માનવીને ઉચ્ચ ગુણવત્તા યુક્ત શિક્ષણ પૂરું પાડી શકે. વ્યક્તિનો વિકાસ હોય કે પછી સમાજનો વિકાસ હોય તમામ બાબત શિક્ષણ સાથે જોડાયેલ છે. તેથી સમય સાથે શિક્ષણમાં બદલાવ ખૂબ જરૂરી છે. તેમાટે સમયાંતરે શિક્ષણની નીતિઓ ઘડવામાં આવે છે. આમ કેન્દ્ર સરકાર દ્વારા રજૂ કરવામાં આવેલી નવી શિક્ષણનીતિ એટલે રાષ્ટ્રીય શિક્ષણનીતિ 2020.1986 બાદ પહેલી વખત દેશની શિક્ષણ નીતિ બદલવા જઇ રહી આ નવી શિક્ષણ નીતિનો ડ્રાફ્ટ ઇસરોના વૈજ્ઞાનિક રહી ચૂકેલા શિક્ષણવિદ ડૉ. કે. કસ્તૂરીરંગનના નેતૃત્વવાળી કમિટીએ બનાવ્યો છે.

❖ બહુવિધ બુદ્ધિ શું છે?

દુનિયાભરની કોલેજો અને યુનિવર્સિટીઓ કેમ તેને અપનાવે છે. આપણા દેશમાં પણ હવે તેને અપનાવવામાં આવશે ? આ સિદ્ધાંતને સૌ પ્રથમ દુનિયાની સામે લાવનાર ડૉ. હાવર્ડ ગાર્ડનર અમેરિકન સાયકોલોજિસ્ટ હતા. તેમણે તેમના પુસ્તક **"Fremsof mind"**માં પહેલીવાર બહુવિધ બુદ્ધિના સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કરેલો છે. આની પહેલા IQ ને બુદ્ધિ માપવાના ઉદ્દેશ્ય તરીકે માનવામાં આવતા. ડૉ. હાવર્ડ ગાર્ડનરે સમજાવ્યું કે IQ તો માત્ર બુદ્ધિ જ છે એના સિવાય પણ ઘણી બધી બુદ્ધિ છે. જેવીકે (1) તાર્કિક-ગાણિતિક બુદ્ધિ (2) ભાષાકીય બુદ્ધિ (3) અવકાશીય બુદ્ધિ (4) સાંગીતિક બુદ્ધિ (5) શારીરિક બુદ્ધિ (6) આંતરવૈયક્તિક બુદ્ધિ (7) વૈયક્તિક બુદ્ધિ (8) પ્રાકૃતિક બુદ્ધિ. આપણે

"થ્રી ઇન્ડિયટ" ફિલ્મ જોઈ છે. જેમાં આપણે જોયું છે કે "આર. માધવન" કલાકાર માત્ર પશુઓના ફોટો પાડવાનું પસંદ કરે છે. જે પ્રાકૃતિક બુદ્ધિનું ઉદાહરણ છે. આ ચિયરીને આવવાની સાથે જ દુનિયામાં બુદ્ધિમતા માપવાની પદ્ધતિ પણ બદલાઈ ગઈ છે. કોઈ એક વિદ્યાર્થીમાં કોઈપણ એક જ પ્રકારની બુદ્ધિમાં માહિર હોઈ શકે છે ; બીજી બુદ્ધિમાં ઓછો માહિર પણ હોઈ શકે છે. આમ, બહુવિધ બુદ્ધિના વિવિધ પ્રકારો વિષે સમજીએ.

(1) તાર્કિક-ગાણિતિક બુદ્ધિ: તાર્કિક ગાણિતિક બુદ્ધિઆંકડાઓ, તાર્કિકતરાલો અને આંતરસંબંધોને તાર્કિક રીતે વાપરવાની અને સમજવાની ક્ષમતા એટલે તાર્કિક અને ગાણિતિક બુદ્ધિ. ઉત્કલ્પનાઓની કસોટી કરવાની ક્ષમતા, તાર્કિક રીતે વર્ગીકરણ અને ગણતરીઓ કરવા માટે આ પ્રકારની બુદ્ધિની જરૂર પડે છે. આંકડાશાસ્ત્રીઓ, ગણિતશાસ્ત્રીઓ, વૈજ્ઞાનિકો, ચાર્ટ્સ એકાઉન્ટ્સ અને હિસાબનીશમાં આવા પ્રકારની બુદ્ધિ જોવા મળે છે.

(2) ભાષાકીય બુદ્ધિ: લેખિત અને મૌખિક બંને રીતે શબ્દોનો તાર્કિક અને યોગ્ય સંદર્ભમાં ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતાને ભાષાકીય બુદ્ધિ કહે છે. તે માટે વ્યક્તિ પાસે સ્વરવિજ્ઞાન અને વાક્યરચના અંગેની સ્પષ્ટ સમજ હોવી જોઈએ. લેખકો, વિવેચકો, પત્રકારો, જાહેર વક્તાઓ વગેરે ભાષાકીય બુદ્ધિ ધરાવતા હોય છે.

(3) અવકાશીયબુદ્ધિ: દ્રશ્ય અવકાશને તાર્કિક રીતે અને ચોકસાઈ સાથે સમજવાની ક્ષમતાને અવકાશી બુદ્ધિ કહે છે. અવકાશ, આકાર, રેખા, રંગ, સ્વરૂપ વગેરેનું પ્રત્યક્ષીકરણ કરવાની ક્ષમતા અને તેમની વચ્ચે આંતર સંબંધ કરવાની ક્ષમતાનો વિકાસ અવકાશી બુદ્ધિ દ્વારા થાય છે.

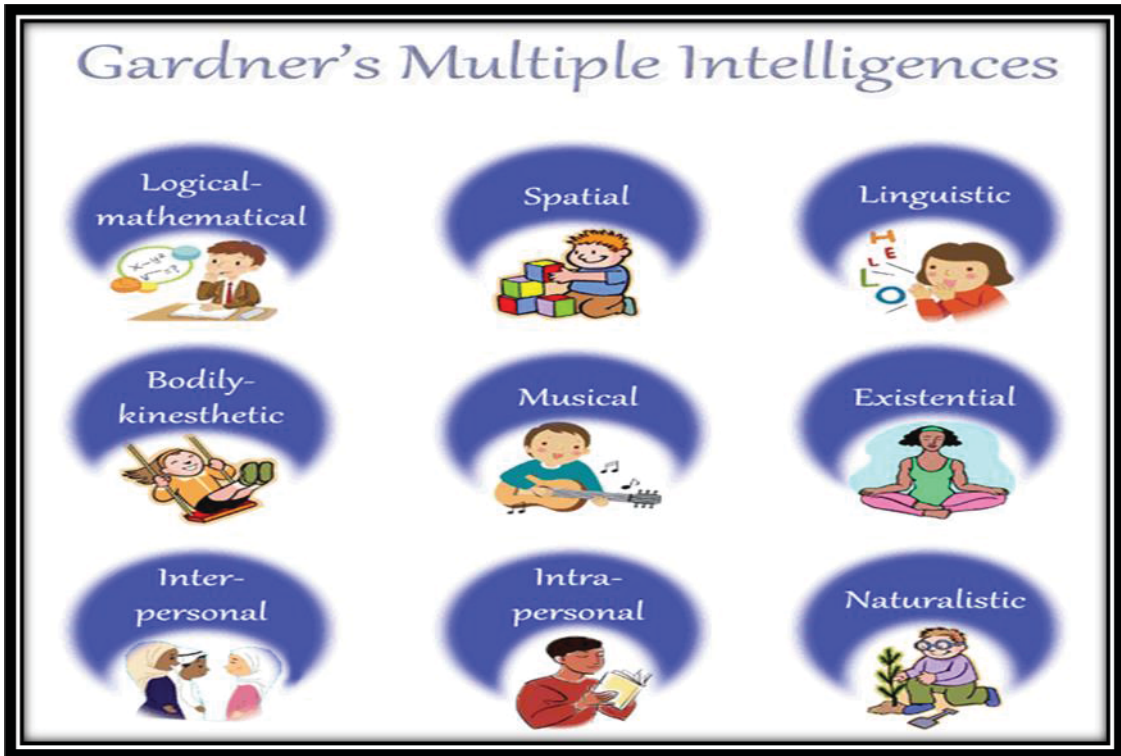
(4) સાંગીતિક બુદ્ધિ: સંગીતના સ્વરૂપની સમજ અને સુર, તાલ લઈને ઓળખવાની અને સમજવાની ક્ષમતા ઉપરાંત ગીત સંગીતના સંદર્ભમાં તાર્કિક રીતે પ્રતિચાર આપવાની તથા સંગીતનું નિર્માણ કરવાની ક્ષમતા વગેરેનો સમાવેશ આ પ્રકારની બુદ્ધિમાં થાય છે.

(5) શારીરિક બુદ્ધિ: શારીરિક અંગો, સ્નાયુઓ, જ્ઞાનેન્દ્રિયો અને સમગ્ર શરીરનો તાર્કિક, સુસંકલિત અને લવચિક રીતે ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતાને શારીરિક કાર્યનેસ્થટીક બુદ્ધિ કહે છે. ઉપરાંત વિચારો, લાગણીઓ અને ઈચ્છાઓ અભિવ્યક્ત કરવા માટે આ તમામનો તાર્કિક રીતે ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતાને પણ આ પ્રકારની બુદ્ધિમાં સમાવેશ થાય છે. એથલેટ્સ, નર્તકો, ખેલાડીઓ વગેરેમાં વિપુલ પ્રમાણમાં આવી બુદ્ધિનો ઉપયોગ કરે છે.

(6) **આંતરવૈયક્તિક બુદ્ધિ** આંતરવૈયક્તિક બુદ્ધિ એ અન્ય લોકોને સમજવાની ક્ષમતા છે. તેમને શું પ્રોત્સાહિત કરે છે. તેઓ કેવી રીતે કાર્ય કરે છે. તેમની સાથે સહકારથી કેવી રીતે કામ કરે કરવું, સફળ વેચાણ કર્તાઓ, રાજકારણીઓ, શિક્ષકો, ચિકિત્સકો અને ઉચ્ચ ડિગ્રી ધરાવતી વ્યક્તિઓમાં આ પ્રકારની બુદ્ધિ જોવા મળે છે.

(7) **વૈયક્તિક બુદ્ધિ:** વ્યક્તિની પોતાની માનસિકતા, મિજાજ, મનોભાવ, ઇરાદાઓ, લાગણીઓ વગેરેની સમજવાની અને તેનો યોગ્ય જગ્યાએ યોગ્ય રીતે ઉપયોગ કરવાની ક્ષમતા એટલે વૈયક્તિક બુદ્ધિ. ઉપરાંત વ્યક્તિની પોતાની ક્ષમતાઓ અને મર્યાદાઓને સમજવાની ક્ષમતાનો પણ આ પ્રકારની બુદ્ધિમાં સમાવેશ થાય છે. સામાજિક રીતે અનુકૂલિત વ્યક્તિ તથા સારા અને પ્રભાવી નેતામાં આ પ્રકારની બુદ્ધિ જોવા મળે છે.

(8) **પ્રકૃતિવાદી બુદ્ધિ:** કુદરતી વાતાવરણમાં સ્વાભાવિક અને યોગ્ય રીતે વર્તવાની અને કુદરતી પદાર્થો કે વસ્તુઓનું વર્ગીકરણ કરવાની ક્ષમતા એટલે પ્રકૃતિવાદી બુદ્ધિ.

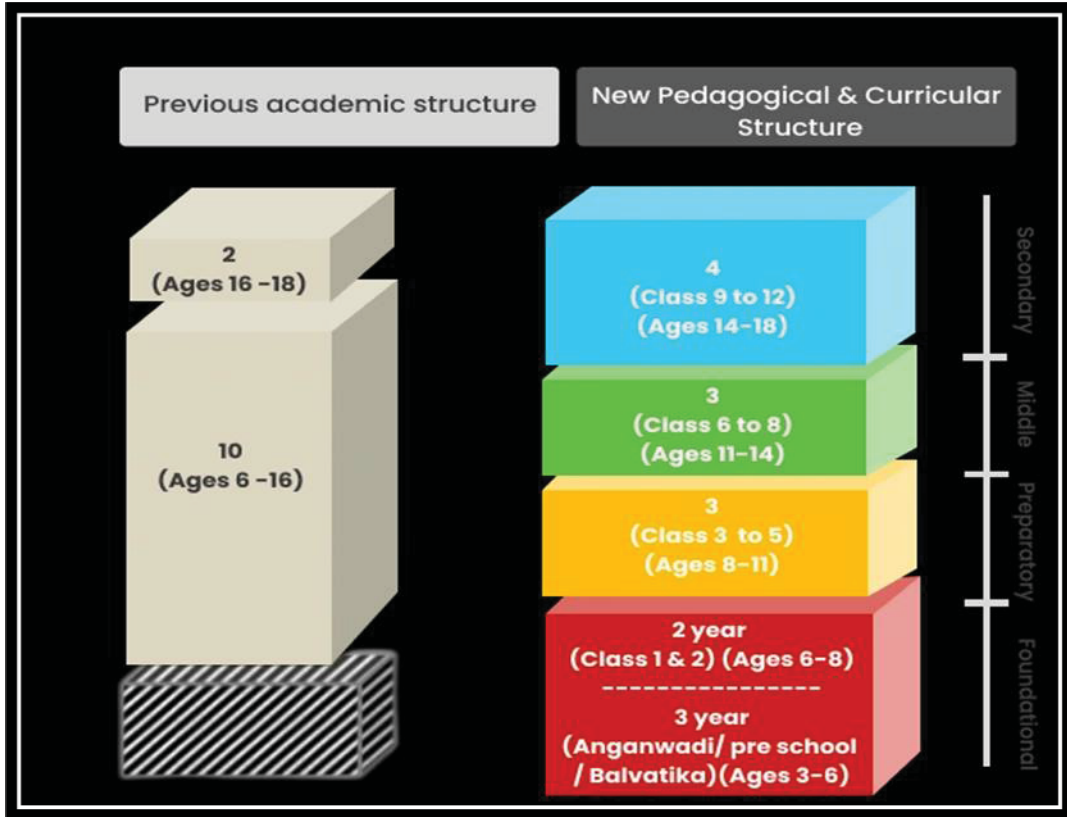

❖ નવી શિક્ષણનીતિ 2020 વચ્ચે આંતરસંબંધ

નવી શિક્ષણનીતિ 2020 વિદ્યાર્થીઓમાં આ વૈવિધ્યસભર બુદ્ધિમતાને ઓળખીને અને તેનું સંવર્ધન કરીને વધુ સર્વગ્રાહી અને શીખનાર-કેન્દ્રિત અભિગમ પર ભાર મૂકે છે. ભારતમાં નેશનલ એજ્યુકેશન પોલિસી (NEP) 2020 એ શિક્ષણ પ્રત્યેના તેના અભિગમમાં “બહુવિધબુદ્ધિ”ના ખ્યાલને સ્વીકારે છે. NEP 2020 હેઠળ, શિક્ષણ પ્રણાલીનો ઉદ્દેશ સર્જનાત્મકતા, વિવેચનાત્મક વિચારસરણી અને સમસ્યાહલ કરવાની કુશળતાને પ્રોત્સાહન આપવાનો છે. તે બહુશાખાકીય અભિગમ અને લવચીક અભ્યાસક્રમને પ્રોત્સાહિત કરે છે, જે વિદ્યાર્થીઓને તેમની અનન્ય શક્તિઓ અને પ્રતિભાઓનું અન્વેષણ અને વિકાસ કરવાની તક આપે છે, જે બહુવિધ બુદ્ધિના ખ્યાલ સાથે સંરેખિત થાય છે.

❖ સ્કૂલમાં અભ્યાસના માળખામાં કેવા પ્રકારનો બદલાવ દેખાશે.

વર્તમાનવ્યવસ્થામાં ત્રણ સ્તર છે અને નવી સિસ્ટમમાં પાંચ સ્તર છે. દરેક સ્તરે કૌશલ્ય ધરાવતી પેઢીનું નિર્માણ કરવાની દિશામાં એક મહત્વપૂર્ણ શરૂઆત થશે. તેને ચાર્ટની મદદથી તમે આ સમજી શકો છો.

❖ પાયાનો તબક્કો (5 વર્ષ)

3 થી 8 વર્ષની વય માટે, પાયાનો તબક્કો સૂચવવામાં આવ્યો છે. મલ્ટિ-લેવલ પ્લે એક્ટિવિટી આધારિત શિક્ષણમાં આંગણવાડીમાં 3 વર્ષ, પ્રિ-સ્કૂલ અથવા સામાન્ય રીતે પ્લે સ્કૂલ તરીકે ઓળખાતા અને 3 થી 6 વર્ષની વયના કિન્ડરગાર્ટન વર્ગોનો સમાવેશ થાય છે. આ માટે, વિદ્યાર્થીઓ માટે ધોરણ - 1 અને ધોરણ 2માં રમત આધારિત અને પ્રવૃત્તિ આધારિત અભ્યાસક્રમ દ્વારા ભાષા કૌશલ્યના વિકાસ અને શિક્ષણ પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરાવવામાં આવશે.

❖ પ્રારંભિકતબક્કો (3વર્ષ)

આ 8 થી 11 વર્ષની વય અથવા ધોરણ- 3 થી ધોરણ- 5 ના વર્ગો માટે છે. ધ્યાન રમત, શોધ અને પ્રવૃત્તિ આધારિત અને ક્રિયાપ્રતિક્રિયા વર્ગખંડમાં શિક્ષણ તરફ વળશે. આ તબક્કામાં ધ્યાન બાળકના જ્ઞાનાત્મક વિકાસને અનુરૂપ ભાષા અને સંખ્યાની કુશળતાના વિકાસ પરકરાવવામાં આવશે. ધોરણ 5 સુધી શિક્ષણનું માધ્યમ માતૃભાષાઅથવા સ્થાનિક ભાષા હશે.

❖ મધ્ય તબક્કો (3વર્ષ)

ધોરણ-6 થી ધોરણ-8 ના વર્ગો માટે છે. નવી રચનાનો ઉદ્દેશ્ય શિક્ષણ શાસ્ત્રને હાલની સિસ્ટમમાંથી વિજ્ઞાન, ગણિત, કલા, સામાજિક વિજ્ઞાન અને માનવતામાં વધુ પ્રાયોગિક શિક્ષણમાં પરિવર્તિત કરવાનો છે. અહીં તેમની પસંદવાળા વિષયો અને ભાષા પસંદ કરી શકે છે. તેમાં તે પોતાને નાપસંદવાળા વિષયને છોડી પણ શકે છે. અહીં પહેલાની જેમ અંગ્રેજી, હિન્દી કે પ્રાદેશિક જેવા વિષયની અનિવાર્યતા નહીં હોય આ સ્ટેજ વિદ્યાર્થીના જીવનનું મહત્વનું સ્ટેજ છે.

❖ માધ્યમિક તબક્કો (4વર્ષ)

આ તબક્કામાં આ 14 થી 18 વર્ષની વય અથવા ધોરણ 9 થી 12ના વિદ્યાર્થીઓનો સમાવેશ થાય છે. કારણ કે આપણે આજે તેમને જાણીએ છીએ. અહીં ધોરણ 10 અને 12 બોર્ડની અનિવાર્યતા છે પરંતુ તેનું મહત્વ પહેલા કરતા ઓછું બની જશે. અહીં શિક્ષણની સાથે સાથે વોકેશનલ અભ્યાસક્રમ જેવા કે સુચારી કામ,બાગકામ,હસ્તકલા પણ પસંદ કરી શકે છે ; જેથી વિદ્યાર્થી પોતાની આગળનું શિક્ષણ સ્કિલ આધારિત પ્રાપ્ત કરી શકે છે. આ તબક્કે સૂચવેલા ફેરફારોમાં એક બહુ-શાખાકીય અભ્યાસનો સમાવેશ થાય છે જ્યાં

વિદ્યાર્થીઓ ઉપલબ્ધ માળખામાંથી વિષયોના કોઈપણ સમૂહને પસંદ કરી શકશે. તેમજ વિવેચનાત્મક વિચારસરણી અને લવચીકતા પર ધ્યાન કેન્દ્રિત કરાવવામાં આવશે, જેમાંબાળકને તેમની રુચિઓ અનુસાર વિષયો પસંદ કરવાની તક પ્રાપ્ત થશે. પહેલાની જેમસાયન્સ, કોમર્સ, આર્ટ્સ એમ સ્ટ્રીમમાં વિભાજિત નહીં હોય પરંતુ વિદ્યાર્થી કોઈપણ વિષય મુખ્ય અને ગૌણ વિષય પસંદ કરી શકે છે જેમ કે ફિઝિક્સની સાથે મ્યુઝિક, બેકરી, કુકિંગ પણ પસંદ કરી શકે છે

પૂર્વ પ્રાથમિક શિક્ષણથી જતાલીમ મળે તેવી ભલામણ NEPમાં ખાસ જોગવાઈ કરવામાઆવી છે. આ બધું જ મહત્વપૂર્ણ બદલાવ છે. જેનાથી શિક્ષણમાં ફાયદો તો ચોક્કસ થશે જ પરંતુ વિષયની પસંદગી વિદ્યાર્થીએ ખૂબ સમજી વિચારીને કરવાની રહેશે. જેમાં બહુવિધ બુદ્ધિની થીયરી આપણને મદદ કરશે. પહેલા હુમન ઇન્ટેલિજન ટેસ્ટથી વિદ્યાર્થીઓ પોતાના મગજને તેમજ રસના વિષયને સમજી લે પછી જ વિષયની પસંદગી કરવી એ સમજદારી ગણાશે. સેકન્ડરી સ્ટેજ પછી એટલે કે ગ્રેજ્યુએશનમાં પોતાની ક્ષમતા સમજવામાં આ બહુવિધ બુદ્ધિનો સિદ્ધાંત ખૂબ ઉપયોગી સાબિત થશે. પહેલાની જેમ હવે બધા વિદ્યાર્થીઓ એક જેવા વિષયોની પસંદગી કરી શકશેનહીં. વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ક્ષમતા અને પોતાની રસરૂચી સમજીને વિષયની પસંદગી કરશે. જેથી વિદ્યાર્થીઓ પોતાની ક્ષમતાને ઓળખીને પોતાના વિષયને પસંદ કરશે. આમ બહુવિધ બુદ્ધિના સિદ્ધાંતને ધ્યાનમાં રાખીને NEPમાં દર્શાવેલા વિષયની પસંદગી કરી શકશે. એકંદરે, NEP 2020નો ઉદ્દેશ્ય વધુ સમાવિષ્ટ અને વૈવિધ્યસભર શિક્ષણ પ્રણાલી બનાવવાનો છે. જે વિદ્યાર્થીઓની વિવિધ પ્રતિભાઓ અને બુદ્ધિમત્તાઓને મૂલ્ય આપેઅને તેનું જતન કરે છે,

❖ શિક્ષણ જગતમાં હવે શું નવું થશે ?

- નવી શિક્ષણ નીતિ અંતર્ગત ટેકનિકલ સંસ્થાઓમાં પણ આર્ટ્સ અને હુમેનિટિઝના વિષયો ભણાવવામા આવશે.
- સાથે દેશની દરેક કોલેજમાં મ્યુઝિક, થિયેટર જેવા કળાના વિષયો માટે અલગ વિભાગ સ્થાપિત કરવા માટે ભાર આપવામા આવશે.

Vidhyayana - ISSN 2454-8596

An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal

www.vidhyayanaejournal.org

Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

संदर्भसूचि

- राष्ट्रीय शिक्षणनीति 2020,मानव संशाधन विकास मंत्रालय भारत सरकार
- उद्यती दिशाओ, अेपिसोड :3 प्रो. डिभांशु पंडया
- www.educationvala.com
- www.google.com/search?q=nep+2020
- www.google.com/search?q=multiple+intelligence&tbm